

BATLLES I OLIGARQUIES URBANES (IGUALADA, 1400-1419)

Joan Cruz i Rodríguez

La figura del batlle, delegat senyorial en cada un dels llocs de domini del senyor (recordem que la deva jurisdicció és local, entenenent com a tal la que es correspon a l'àmbit d'una ciutat, una vila o un lloc) ha estat objecte ja per nosaltres d'altres estudis¹, centrats en els decennis que ocupà el regnat Pere "el Cerimoniós". Si en aquells ens vàrem centrar en els aspectes institucionals del càrrec, hem optat ara per fer un estudi de son aspecte social, intentant situar els batlles en l'entramat econòmic-social de la Igualada dels dos primers decennis del segle XV.

Amb aquesta finalitat, hem procedit al buidat dels Manuals d'Acords de la Universitat corresponents al període 1400-1419, en tractar-se d'una font de primera magnitud per identificar els detentors de l'ofici baillar. Pel període esmentat, es conserven en el Fons de Llibres d'Actes de l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada un total de vuit volums de *Libri Universitatis*, corresponents als anys 1400, 1401-02, 1404, 1405, 1409, 1411, 1412 i 1419. Com es pot veure, la sèrie és molt completa pertocant el primer decenni, havent-hi un important buit pel que fa a la dècada dels deu. Tot i els buits, la documentació ens ha fornint una important quantitat de dades, entre les quals els noms de la majoria dels batlles que exerciren els dos oficis de la batllia.

Com ja és prou conegut pels historiadors, la jurisdicció baillar d'Igualada s'exercia *pro indiviso* pels dos batlles, nomenats cadascun per un dels dos co-senyors de la vila —el rei i el monestir de St. Cugat del Vallès— almenys des del 20 de gener de 1234, data del document de l'abat Pere a favor de Jaume I, pel qual s'estableix el funcionament de la potestat baillar². Darreres troballes en el fons conservat a l'Arxiu Parroquial ens han fet portar la cessió del condomini mig any abans, atès que, en un memorial de 1809, redactat pel rector de la vila, hi ha al·lusió a un privilegi a un privilegi datat el 29 de juliol de 1233³, malauradament, desconegut fins ara pels historiadors, i que no hem pogut trobar.

De tota manera, els grans trets de l'ofici dels batlles resten fixats d'ençà del 1234: nomenament per cada un dels senyors, igual potestat, jurisdicció *pro indiviso*... És a partir de començaments del s. XIV que trobem, documentalment, noves característiques de l'ofici, en establir-se, pel batlle reial la rotació triennial (1331, Alfons III) i, per ambdós, el judici

1. Vid. "Batlles i sotsveguers a Igualada (1333-1386)", comunicació presentada al *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Jaca, setembre de 1993.

2. Publicat, entre d'altres a *Els Privilegis de la vila d'Igualada*, ed. Joan Cruz; Barcelona, 1990; doc.0.

3. Intitulat "Recopilació de algunas noticias que se han trobat dispersas en diferents papers i llibres antics, las quals condueixen a probar lo rector de Igualada son dret sobre la escribania publica de dita vila".

de responsabilitat conegut com a “purga de taula” (pel batlle baronial, el 1311; pel reial el 1331).

Els documents del segle XIV ens mostren una molt gran mobilitat en l’ofici del batlle reial, amb una permanència al càrrec que oscil·la entre un i tres anys, i una important permanència del baronial, que és exercit gairebé en exclusiva per un individu (Ramon Salamó) al llarg dels decennis centrals del segle. Pels cognoms que fins ara coneixem, els detentors de l’ofici reial semblen individus de posició mitjana, que, un cop cessats dels seus càrrecs, no intervenen (majoritàriament) en el govern de la vila. Els batlles monacals, en canvi, són individus clarament pertanyents al patriciat urbà, que actuen simultàniament com a delegats senyorials i de la vila, en missatgeries i sindicats.

L’ofici del batlle, a inicis del segle XV

Algunes diferències són apreciables, pertocant els inicis del segle, amb allò que veïem fins ara pels segles anteriors.

En primer lloc, és ja certa la unió dels oficis de batlle reial i sotsveguer (no hem d’oblidar que Igualada era cap de la sots-vegueria homònima, dins la vegueria de Vilafranca del Penedès). Tradicionalment⁴, els autors havien parlat d’aquesta unió des de la creació del càrrec. La documentació del segle XIV, però, mostra clarament com aquesta unió no és pas un fet fins el 1381. Abans, l’ofici de sots-veguer és sovint encomanat a individus aliens; com, el 1342, a Pere de Roset, ciutadà de Manresa⁵. A partir del 1381, aquesta unió és un fet, en aprovar Pere III els capítols complementaris al privilegi de carreratge, entre els quals se sol·licita dita annexió: “*Item demanem que los officis de la batllia e de la sotsvagueria sien aunits e regits per una sola persona. Plau al senyor Rey*”⁶.

El privilegi, completat el 9 de juliol de 1385 –a requesta dels consellers de Barcelona– suposà també la submissió dels batlles al veguer i consellers de la capital “*quod dicti baiuli sint totaliter submissi vicario et consiliariis dicte civitatis*”⁷, i l’obligació dels batlles de jurar, en prendre possessió del càrrec, els privilegis de la vila, davant els síndics, en Consell General. A partir de 1400, hi ha juraments com el fet el 7 de març de l’any indicat: “*ego, Franciscus Segrera, baiulus et subvicarius ville Aqualate pro illustrissimo domino rege, per Deum et eius Sancta Quator Evangelia in posse venerabilium Raimundi Argelagers, notarii, Bartholomei Pedriça, Dalmacii Mercaderii et Ferraii Sala, alias Pedrolo, consiliariorum anni presentis universitatis dicte ville quod stabit consilio ipsorum consiliariorum et quod tenebit iusticiam pro posse suo omnibus tam extraneis quam privatis, non inspecta, manore vel temore domini Regis, et quod observabit omnes libertates, privilegia, usus, usacias, franquitates et gracias concessas per dictum dominum Regem et eorum antecessores dicte ville Aqualate, et quod non congregabo pralamentum sive consilium generale nisi de consilio consiliariorum dicte ville aut speciale mandatum domini Regis, salvo tamen dominio et iuridiccionem domini Regis in omnibus*”⁸.

El jurament, expressat davant els síndics i de tota la universitat, congregada en Consell General a la Capella de Sant Bartomeu, –on es reunia alternant amb l’església gran de Sta. Maria– fou refermat pel susdit Segrera el 8 de desembre de l’any següent, si bé fou

4. Així ho recullen, per exemple, mn. Joan Segura en la seva *Història d’Igualada* (Barcelona, 1909) i J.Ma. Torras i Ribé a “La batllia i la sotsvegueria d’Igualada: aproximació a l’estudi de les jurisdiccions baronials de la Conca d’Odena” (dins *Estudis* 2, Igualada, set. 1985).

5. *Els privilegis...*, doc. 98.

6. Id, doc. 25.

7. Id, doc. 53.

8. A.H.C.L., Liber Universitatis 1400, 18r.

substituint en l'ofici el febrer següent, per Mateu de Mas, (nomenat pel rei a T'erol el 27 de desembre de 1401).

Com podem observar, les atribucions del batlle queden força retallades a partir del jurament. De fet, observàvem en la documentació del XIV que una de les eines de poder del batlle reial era la capacitat de convocar Consell General, convocatòria a la qual es negava cada cop que no convenia als seus interessos⁹. A partir de la instauració del privilegi, aquesta potestat es perd, quedant condicionat a l'aquiescència dels prohoms. En la documentació del segle XV, el poder bairiar apareix molt afeblit respecte a la centúria anterior. En aquella, se'l podia veure prenent decisions, i sovint enfrontant-se als prohoms. Ara, la iniciativa sobre qualsevol afer pareix sortir sempre de la sindicatura, ja sia per la convocatòria de Consell com per qualsevol altra actuació, àdhuc per la detenció de malfactors (com el 9 de març de 1405, quan els síndics demanen dels batlles que detinguin tots aquells que ells anomenin¹⁰ o el govern de la sots-vegueria (com quan l'1 de març de 1404, els síndics envien el sots-veguer Mateu de Mas al castell de T'ous, per tal de comunicar la unió a la vegueria de Barcelona)¹¹. Els batlles compareixen sempre dient "que ells eren prests de fer lur requesta"¹².

Assistim, doncs, a una progressiva pèrdua d'independència d'actuació dels batlles en favor de la universitat, la qual, a través dels seus magistrats, va fagocitant els oficis de la senyoria. Cada cop més, els batlles es converteixen en consellers dels síndics els quals són, en definitiva, els detentors del veritable poder executiu a la vila, ajudant fins als oficials en l'exercici de la justícia ("lo consell que lo dit honorable batle demana als dits consellers, que ells en nom de la dita universitat li donen consell que sobre les coses de que'ls demana de consell ne sia consultat lo senyor rey")¹³. El Paper dels batlles --com ja han mostrat altres autors-- va quedant, així, difuminat. I si ho és del batlle reial, ho és encara molt més el del delegat del monestir. El càrrec, ocupat entre 1400 i 1411 per un mateix individu (per a ell no regeix la triennialitat), representat habitualment per un lloctinent, és fins i tot posat en qüestió per la monarquia: Ferran I escriu a l'abat, el 17 de març de 1416, demanant que, vistos els problemes que comporta l'administració de justícia pels dos oficials, sigui reduït a un de sol el dret de jutjar.¹⁴ La proposta no fou acceptada, si bé suposà la substitució de l'absentista batlle Pere Miró, per Berenguer Reverdit.

I.a conquesta de la batllia pel patriciat

Un element clau per entendre la pèrdua d'importància de l'ofici bairiar, cal cercar-lo en els homes que ostentaren el càrrec durant aquests anys. Com ja hem comentat, en llur majoria, com a estranys a l'èlite governant de la universitat. Sols entre els batlles monacals podem trobar membres de la més alta oligarquia, com els Salamó.

La situació comença a variar a partir dels darrers decennis del XIV, amb l'assalt de l'oligarquia patrícia a la batllia. Els batlles del XV seran ja membres del col·lectiu dominant econòmicament en la vila, que controla també el consell. Batlles i síndics no són, per tant, poders contraposats. En ocupar-los els mateixos homes, responen als mateixos interessos i no hi ha necessitat d'enfrontaments, a diferència de la centúria anterior. Hem tractat de

9. vid. nota 1.

10. A.H.C.I., Liber Universitatis (LU) 1405, 39r-v.

11. Id, LU 1404, 24r.

12. vid. nota 10

13. LU 1409, 54r.

14. *Els privilegis...* doc. 108.

veure aquest assalt fent un estudi dels diferents batlles, tant reials com monacals, que regiren la vila en el període 1400-1419; en coneixem cinc per la batllia règia i dos per la monacal.

1. Francesc Sagrera (?-1402)

És el primer batlle reial del segle XV. El trobem jurant els seus oficis (batlle i sotsveguer) a la reunió de la universitat de 7 de març de 1400, a St. Bartomeu. Exercí el càrrec fins el 7 de febrer de 1402, quan fou substituït per Mateu de Mas. Abans, el 8 de desembre de 1401, havia renovat el jurament d'acomplir els privilegis de la vila. Pertany a una important família, que actua en negocis des del 1333, si abans no. Son avi, Ramon Sagrera, havia estat un dels primers síndics documentats, el 1336, càrrec que repetí el 1345. A més, ocupà en dues ocasions les magistratures econòmiques: el 1346 és documentat com a clavari, i el febrer de 1349 com a bossier, sens ésser síndic. Ramon, que vivia a Igualada, en unes cases llogades a Guillem de Font de Llop, apareix com un inversor: el trobem, entre 1333 i 1338, comprant terres al Pla Superior d'Òdena i a l'Horta Subirana, de Montbui, i adquirint drets sobre cases (al carrer de l'església) i collites (al coll de Sant Jaume, d'Òdena).

Francesc senior, fill de Ramon, comença a aparèixer en la documentació des de 1364, quan ocupà una sindicatura i la bosseria. El seu pas per la Casa del consell és efímer: el 1366 ja apareix com a procurador en la vila per Enric de Trastàmara (a qui Igualada havia estat venuda el 1365), actuant per sobre de Bernat de Riumajor, batlle del nou senyor. Aquest càrrec, però, ens és d'atribucions desconegudes, car només és esmentat un cop. Set anys més tard, el 1373, el trobem ja exercint la batllia reial, a la qual accedirà més tard son fill, l'Francesc.

Del seu pas per la batllia, en els 400, tenim constància d'alguns enfrontaments amb els síndics. Pel que sembla, utilitzà la seva posició per a situar-se. Així, el 21 de març de 1400 els síndics es presentaren "*in plathea nova dicte ville, videlicet subtus porticos hospicii venerabili Francisci Sagrera*"¹⁵, exigint-li d'obeir la provisió dictada per Ramon Alemany de Cervelló, relaxant de tota pena pecuniària els habitants d'Igualada, per qualsevulla raó. Atès l'al·legat, per Francesc, de desconeixement, li fou llegida pel notari; i el batlle en demanà còpia. Aquest enfrontament havia estat precedit, el mateix dia, d'un requeriment contra Arnau Canaletes, el seu procurador fiscal, qui es negava a tenir taula, davant l'"*scandalum maximum univerisitatatis ville Aqualate*"¹⁶.

Francesc no trigà a tornar a guanyar-se l'enemistat del consell. El 22 de febrer de 1402, hagué de comparèixer, acompanyat del seu assessor, Francesc Espelt, davant dels jutges de taula de Barcelona denunciat pels síndics "*pro iniuriis factis seu illatis... elemosinein dicta villa institutaper discretum Petri Çabata...et Mostaçafarie dicte ville*"¹⁷, dues de les administracions de la universitat.

La carrera en el govern, doncs, és la ja vista sovint en altres famílies patrícies: un avi que entra en el govern de la vila, un fill que passa d'aquest a l'administració reial, i un nét que, des d'aquesta, s'enfronta als síndics, car els seus interessos comencen a divergir dels de la vila.

Francesc senior apareix citat com a draper, en el testament de la seva esposa Elisenda el 20 de febrer de 1287¹⁸. Abans, arran de la Pesta, havia enviudat de la seva joveníssima esposa, Guillema V.ure, de Guardiola. La professió el situa entre l'èlite social de la vila. La segona esposa és també filla de família drapera, els Miró, i els seus germans Jaume i Guillem tenen obradors. Jaume és fins síndic el mateix any que Ramon Sagrera (1336) i oi-

15. LU1400, 21r. Tot el procés abasta fins 24r.

16. Id., 20r.

17. LU 1401-02, 30r-v.

18. A.II.C.I., A.P.I., Liber testamentorum 1382-91, 81r-82r.

dor de comptes el 1340. El seu predominant paper en la vila ve també reflectit en el fet de pertànyer Elisenda a l'exclusiva Confraria del Cos de Crist, a la qual pertanyen, des de mitjan decenni de 1380, els més importants membres de l'oligarquia igualadina.

Francesc pare és el primer membre de la seva dinastia a endinsar-se en el domini senyorial, entrant en allò que s'ha anomenat "adquisició d'una mentalitat feudal". Així, trobem que, al 1378, segons el fogatge de les corts de Barcelona, és senyor de sis focs al castell d'Aguiló, que són anomenats "focs de ciutadà"; encarnant, d'aquesta manera, la ja coneguda expansió dels patricis cap a la ruralia que els envolta. Els seus negocis de draperia el portarien a contactar a Manresa, amb la família Guix, una filla de la qual, Constança, casaria amb son fill, Francesc junior, qui apareix sempre en la documentació, com a "venerable". Per ara, no tenim cap dada per situar les seves activitats professionals, però, pels antecedents, cal col·locar-lo entre els propietaris rendistes, equivalents als ciutadans honrats de Barcelona.

2. Mateu de Mas (1402-1405)

Succeeix en el càrrec a l'anterior, amb nomenament fet a Terol, el 27 de desembre de 1401, i presa de possessió el 7 de febrer de 1402. Refermat el seu jurament el 30 de novembre de 1404 (passat el trienni) el substitueix Antoni Granell, el 4 de març de 1405.

Ens és un personatge desconegut, car no n'hi ha cap referència en la documentació anterior consultada. En el seu nomenament s'indica que és d'Igualada. Per això, suposem que cal lligar-lo amb els Mas sastres, Berenguer i Bernat. Aquest darrer ocupà la sindicatura el 1341, essent un dels personatges nomenats habitualment com a nunci de la vila. Mateu seria, segurament, un membre d'una branca segona de la família. És el model de batlle contrari a en Sagrera: en tot és fidel a la Universitat, sempre està disposat a seguir les seves recomanacions, i mai no delega la seva autoritat en les reunions del Consell General, i no li coneixem cap lloctinent en tot el temps de regiment del càrrec.

3. Antoni Granell (1405-1408-1415?-1418)

Nomenat el 21 de gener de 1405, ocupa el seu càrrec el 4 de març; però, a diferència del seu antecessor, que havia pres possessió a la capella de Sant Bartomeu, ho fa "*in domo ubi scribania pública natarie et eidem curia venerabiliolum baiulorum cicté ville reguntur*"¹⁹. Exercí durant els tres anys preceptius, i fou substituït per Pere Queralt, el 1408. No obstant això, el veiem regint l'ofici, de nou, el 1418, i fou reemplaçat el 1419; inferim que hauria estat novament nomenat el 1415.

La genealogia d'aquest Granell, indicat com a habitant d'Igualada, ens resulta difícil d'establir. Possiblement és fill d'un altre Antoni Granell síndic el 1343 (nomenat l'11 de setembre), de qui l'esposa anà en peregrinació a Sant Jaume de Galícia el 1345²⁰, amb la seva sogra, Estranya, vídua de Pere Granell, i amb Masquerosa, esposa de Guillem Vilella. Cap de les dones no tornà del viatge. Antoni senior heretà esposa i mare com a hereu universal, si bé no sabem quins foren els béns que rebé. Per les altres deixes d'aquestes (entre d'altres, 400 sous per l'ànima de l'esposa i diverses terres), cal suposar-lo terratinent a Òdena, d'on seria originari. Estaria emparentat, pensem, amb Nicolau Granell o Granyena, batlle reial entre 1345 i 1347.

Antoni junior ocupà ja la batllia reial el 1387. Pel seu jurament de bona batllia, de 1405, coneixem els fiadors, pertanyents a la més selecta oligarquia de la vila: el seu parent

19. LU1405, 36r.

20. Liber Testamentorum 1339-47, 38v.

Bartomeu Granell, el draper Bernat Queralt, els mercaders Guillem Genovés i Pere Artigó, Francesc Artigó, el pelliser Pere de Ferreria, el ric cuirater Pere Gener, el paraire Pere de Santa Creu, el barber Berenguer Tort, l'apotecari Bartomeu Pedriça i Berenguer Vidal, de la Plaça del Blat. En un moment o altre, tots havien estat síndics o nuncis de la universitat. També el fia la seva esposa, Isabel.

Antoni Granell és, clarament, com Mateu de Mas, un membre del patriciat urbà. Pel testament de la seva esposa, de 1426²¹, sabem que havia estat hostaler (els hostalers sempre estigueren entre els prohoms igualadins) i que morí sense fills.

4. *Pere Queralt (1408-1411)*

Entre 1408 i 1411 ocupa la batllia Pere Queralt, draper, fill i hereu universal de Bernat Queralt. Com en els altres casos, prové d'una dinastia de patricis: el seu avi Pere havia estat oïdor de comptes el 1336, síndic el 1339 i batlle pel monestir el 1347. En ésser substituït en la batllia, Pere junior ocupà altres càrrecs en l'administració reial: fou nomenat el 1419, lloctinent del batlle general de Catalunya per la collida de rendes en la batllia i sotsvegueria. Al mateix temps, exercia una sindicatura i la bosseria de la universitat, de la qual havia estat clavari el 1412. En aquest cas no podia ésser més evident l'encavalcament de càrrecs i d'interessos.

5. *Pere Pedriça (1419-?)*

Substituï Antoni Granell en el seu segon govern i apareix com a batlle a partir del 1419. Abans, però, durant el 1411, ja havia estat lloctinent del batlle monacal Pere Miró. Pertany a una de les més importants nissagues vilatanes, d'una genealogia molt complexa. Parents seus havien estat síndics al llarg de tota la segona meitat del XIV, en la qual Berenguer Pedriça és una figura senyera, com a síndic, nunci i, sobretot, creditor de la vila.

6. *Pere Miró (batlle monacal ab. 1400-desp.1411)*

Ocupa la batllia del monestir entre 1400, i com a mínim 1411, en una patrimonialització del càrrec habitual entre els batlles nomenats pel Paborde del Penedès del monestir (a la qual Pabordia estava adscrita Igualada). Procedeix d'una de les famílies més poderoses econòmicament de la vila, és clau la figura de son homònim Pere Miró, draper, son pare (o potser avi). Pere Miró senior és, al llarg de la mitja centúria final del segle anterior, el nodridor de diners de la universitat, que fins celebra sovint consell general a casa seva, durant el període d'eixamplament de l'església de Santa Maria. Tanmateix, no intervé mai amb cap càrrec en el govern municipal i, per les seves activitats, acaba instal·lant-se a Barcelona, anomenant-se en els documents posteriors "cives". A càrrec dels negocis de draper d'Igualada es queda son fill Pere, qui testa el 5 d'octubre de 1384, "infirmirate positus". És possible que sia aquest Pere el mateix que regí la batllia monacal, en no haver sucumbit a la malaltia, car son fill és sempre anomenat Peret o Pere junior, nom que mai rep el batlle. La seva posició social es mostra clarament en ostentació de riquesa que hom pot apreciar en la seva darrera voluntat tret dels dos mil cinc-cents sous de dot que retorna a l'esposa, Geraldona Escofet, i sens saber quin és el llegat que rep Antoni, fill i hereu universal, fa deixes per valor de tres mil nou-cents sous.

21. Liber Testamentorum 1420-39, 12r.

7. Berenguer Reverdit (batlle monacal 1418-?)

Procedeix d'una família forana de la vila, originària del terme –veí– de Jorba. El seu pare, però, ja consta com a habitant d'Igualada. Pel testament de la mare²², podem veure que ell pertanyia a l'estament superior: Saurina, esposa de Berenguer Reverdit senior, pertany a l'exclusiva confraria del Cos de Crist (de la qual també era confrarella Elisenda, esposa de Francesc sagrera), així com de les de sant Esteve, Santíssima Trinitat i sant Eloi, i fa deixes per la seva ànima per valor de 400 sous. Cap més dada sobre ell podem aportar per ara, però el poc que sabem no allunya gens Berenguer Reverdit de la tònica dominant entre els batlles antecessors seus.

Recapitulació

Un cop fet esguard, bé que ràpid, sobre els individus que ocuparen les batllies durant els dos primers decennis dels 1400, resta evident l'assalt que per part de l'oligarquia s'ha practicat de l'ofici de la batllia, el qual ha passat a ésser regit per homes pertanyents al grup dominador del govern de la vila; normalment, fills no hereus o de branques segones. Si al segle XIV el batlle era un poder a tenir en compte pels vilatans, al XV és, de fet si no de dret un més dels oficials municipals, sotmès a les decisions del Consell. Tret d'algun cas, en el qual la independència de l'oficial és més evident, gràcies a la posició social de preeminència per sobre els prohoms de l'ocupant de l'ofici (com en el cas de Francesc Sagrera junior), el batlle, que surt sempre d'entre els patricis, respon als interessos del seu grup, convertint així el poder senyorial (aquí reial-monacal) en un apèndix del municipal i, contribuint a l'afebliment del domini del monarca sobre els seus homes, cada cop, de fet, més independents. Les viles van obtenint una capacitat d'autogestió cada vegada més forta, eliminant els obstacles que retallaven el domini dels grups oligàrquics. Aconseguit el control de les viles, sols els falta el dels senyorius.

22. Liber Testamentorum 1402-9, 46r-v.